

Az angol–orosz eredetű szavak története és korszakolása a permi nyelvekben¹

ANTAL M. GERGELY

ELTE, Nyelvtudományok Doktori Iskola

HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézet, Budapest
antalm.gergely@gmail.com

Az angol–orosz eredetű szavak nem csupán egy újabb réteget képeznek a permi nyelvek szókincsében, hanem az angol mint a nemzetközi kommunikáció nyelve szélesítheti a képet arról, hogyan hat egy többségi nyelv (vagy lingua franca) a kisebb vagy kisebbségi nyelvekre, amely segíthet mélyebben megérteni és feltárni a történeti nyelvi kontaktusokat is. Az angol–orosz átvételek vizsgálata azért is szükséges, mert egy fonológiailag és fonotaktikailag, illetve szemantikailag jól elkülöníthető csoportot képeznek attól függetlenül, hogy angol vagy orosz átvételnek tekintjük őket (ld. Antal M. 2020). Kutatásom során több mint 270 komi-zürjén és kb. 120 udmurt szót gyűjtöttem, amelyek angol–orosz eredetűek. A szavak forrásai elsősorban internetes szótárak, valamint nyomtatott szótárak (a 19. századtól kezdve napjainkig), amelyek a kölcsönzések valamennyi korszakát lefedik. Bár az élő nyelv nem egyenlő a szótárakkal, a szótárírók által beválogatott szavak mégis mutatják egy szó elfogadottságát, a szókészlethez való legitim tartozását. A szótárak eltérő módokon tartalmazták ezeket az újabb keletű átvételeket – részben a szótárírók szempontjait tükrözve, miszerint az idegen eredetű lexémákat nem feltétlenül tekintik a szókincs részének.

Az angol eredetű szavak és az angol mint világnyelv hatása a kisebbségi státusú nyelvekre nem igazán szerepelt eddig a permisztikában. Korábban csak az udmurtban meglévő német és francia jövevényszavakkal foglalkozott röviden a szakirodalom (vö. Zelenyina 2014). Az angol jövevényszavakkal

¹ A cikk az oroszul megjelent *История и периодизация англо–русских заимствований в пермских языках* (Antal M. 2022) című cikkem átdolgozott magyar változata, amely leendő disszertációm egyik alfejezetének kivonata.

röviden Tarakanov és Kondratyjeva foglalkozik, melyeket az oroszokon keresztül érkezőnek tartanak (Tarakanov – Kondratyjeva 2019: 147). Összesen öt kategóriába sorolják a szavakat a jelentések szerint elkülönítve (Tarakanov – Kondratyjeva 2019: 150). Egyes itt szereplő szavak azonban (pl. *трамвай* ’villamos’) az etimológiai szakirodalom szerint nem feltétlenül az angoltól, hanem a franciából kerültek az oroszba.

A kontaktnyelveken (tatár, orosz stb.) keresztül érkező egyéb nyelvekből származó szókincs esetében ezidáig esély sem volt arra, hogy a permi nyelvekre ezek az egyéb nyelvek – kultúrnyelvek (pl. arab, görög, német) és világnyelvek (latin) – közvetlen hatást fejtsenek ki. Ez most az angol előretörésével megváltozott, ezért is érdemes vele foglalkozni.

Ahhoz, hogy korszakok szerint rendezve történeti áttekintést nyerjünk az angol–orosz és angol átvételekről, először is szükséges az orosz és angol nyelv viszonyát figyelembe venni, amely nyilvánvalóan meghatározza az udmurt, zürjén és permjék kapcsolatát az angollal. Mivel nem szükséges aktív és nagyfokú kétnyelvűség a presztízsnyelvből való szókölcsönzéshez (vö. pl. Janurik 2007), itt sem feltételezhetjük, hogy az angol nyelvtudás széles körben elterjedt lenne a permi nyelvek beszélői között.

Amint a bolsevik hatalom a közoktatást és az anyanyelvi oktatást támogatni kezdte, az hatással volt a Szovjetunió kisebbségeinek nyelvfejlesztésére is. A permi nyelvek nyelvi standardizációs folyamatai és a helyesírási reformok az 1920–1930-as években megnövelték az igényt a szótárírás és a neologizmusok teremtése iránt, hogy ezáltal is növelhessék e nyelvek presztízst (Csúcs 1990: 20–22). Csúcs megjegyzi, hogy ettől a korszaktól kezdve az orosz nyelv masszív hatása a nagyszámú szóátvételekben is megmutatkozott, amelyeket egyszerűen idegen szavakként kezel, és a jelenséget az oroszosítás egyértelmű eszközének tartja (Csúcs 2002: 454–457).

A lexémákat tekintve a következő kategóriákat állapíthatjuk meg (Lansztyák 2006 alapján) a permi nyelvek angol–orosz kölcsönzéseiben: 1) angol eredetű orosz kölcsönzések (ezek a szavak változatos származást mutatnak, pl. protoindoeurópai, ősgermán stb.) vagy angol eredetű orosz kölcsönzések, de maga az angol szó is kölcsönzött (vagyis a latintól az ófrancián és a modern hindin át a japánig stb. különféle átadó nyelvekből); 2) angol kölcsönzések (a végső eredettől függetlenül), amelyek jelentése vagy hangalakja orosz hatásra jött létre; 3) közvetlen angol kölcsönzés az orosz nyelv közvetítése nélkül; 4) az orosz nyelven vagy a forrásnyelvvél (angol) való közvetlen kapcsolaton keresztül, részben angol eredetű hibrid kölcsönzések esetei. Az első kategória úgy határozható meg legkönnyebben, mint egy szónak az orosz helyesíráshoz való adaptációja, amely lehet transzkripció, transliterá-

ció vagy a kettő kombinációja (lásd Janurik 2010: 48–50). A második kategória a lexikális adatok viszonylag szűk rétegét alkotja, míg a harmadik és negyedik kategória még ennél is csekélyebb számú példát tartalmaz.

Az angol–orosz nyelvi kontaktusok és az oroszba bekerült angol jövevényszavak korszakolását (vö. Promshina – Etkin 2005; Comrie – Stone – Polinsky 1996: 185–230) az udmurt–orosz kontaktusok történetével (Csúcs 1970, 1972, 2002) és az udmurt nyelv periodizációjával (Kel'makov 2003: 190–200), valamint a komi nyelvek periodizációjával (Rédei 1978: 41–44) összevetve a következő korszakokat tudjuk elkülöníteni az angol–orosz kölcsönzések tekintetében: 1) szórványos és másodlagos átvételek kora kb. 1917-ig; 2) a szovjet időszak orosz közvetítéssel 1991-ig; 3) a rendszerváltás utáni időszak 1991-től (különösen a 2012 utáni² digitalizált korszak az udmurt esetében). Ezek a korszakok tükrözik a történeti és társadalmi körülményeket és ezek hatását a vizsgált szóanyagban.

1. A másodlagos kölcsönzések kora (1917-ig)

Számos, főként történelmi okból megállapíthatjuk, hogy az angol–orosz eredetű szavak első kölcsönzési korszaka az 1917-es bolsevik forradalommal ér véget, de valamikor a 19. században kezdődik; a pontos időintervallum tisztázatlan.

A 18. század folyamán az első angol szókölcsönzések az oroszban tegezési szakkifejezésekből állnak (Benson 1959: 248), csakúgy mint néhány navigációs, vallási, kulturális kifejezésből (kb. 150 szó) Nagy Péter korában (Promshina – Etkin 2005: 440). Az orosz kormányok növekvő anglofil hozzáállása és Nagy Katalin kora hozzájárult az angol és amerikai kulturális befolyáshoz, amely a 18. század második felében újabb jövevényszavak beáramlását eredményezte. A 19. század elején az angol a francia után a második legnépszerűbb idegen nyelv lett, amely további, ám relatíve kevés szóval járult hozzá főként az orosz hétköznapi élet szókincséhez. A kis mennyiség elkerülte az orosz puristák kritikáját, az anglofilia az 1870-es években mégis véget ért (Promshina – Etkin 2005: 440–442). E korszakban megjelent viszont néhány politikai és szociálpolitikai kifejezés, ezeket azonban inkább az a szűk kör használta, amelyik a – tkp. forradalmi eszméket követő – politikában aktívan részt vett. E szavak közismertségre csak a szovjet forradalom után tettek szert (Benson 1959: 185–187). 1900 és 1917 között pedig olyan diva-

² A 2012-es dátum szimbolikus: a Buranovói Nagymamák eurovíziós szereplése úgymond vízváltó az udmurt fiatalok öntudatra ébredése kapcsán, vö. Horváth 2014, Pischlöger 2014.

tos angol lexémák kerültek be az oroszba a kultúra, sport és technológiai újítások köréből, mint a *фильм* 'mozgóképek', *джаз* 'dzsessz', *бойкот* 'bojkott', *теннис* 'tenisz' stb. (Comrie – Stone – Polinsky 1996: 188–189).

Ahogy a 19. században beindult a modernizáció, a vasútípar fokozatosan részesévé vált az orosz „vidéknek” is. Az udmurtok lakta területen az első vasutat az 1890-es években építették.³ Ebből az időszakból legalább két angol eredetű vasúti terminus van meg a permi nyelvekben: *вокзал* 'vasútállomás' (Csernih 1999: 1/162) és *рельс(а)* 'sín' (vö. Janurik 2019: 278–279). Ezek egyikét sem találjuk a legkorábbi szólistákban és szótárakban (pl. a Munkácsi-féle *A votják nyelv szótára* 1896-ból, a Szavvatov-féle *Зырянско-русский и русско-зырянский словарь* 1850-ből, Litkin szótára 1907-ből [1931-ből]), ami nyilvánvaló, hiszen ezek a nyelvészeti szempontból összeállított művek a permi nyelvek alapszókincsét hivatottak szemléltetni, dokumentálni, és nem mindig az oroszul beszélők voltak a célközönség (Maticsák 2014: 84).

Miért éppen a vasúttal kapcsolatos kifejezések jelentkeznek először? Azért, mert más, az angoltól származó korabeli orosz terminusok – pl. a hajózási szókincs vagy a városi élethez köthető lexémák – nem igazán játszottak szerepet a tengertől messze, főként vidéki, hagyományosan paraszti társadalomban élő udmurtok vagy komik körében. Az oroszban akkor már a köznyelv részévé vált *спорт* 'sport' (Csernih 1999: 2/195) is csak a következő periódusban fordul elő a permi szótárakban.

Így az ebben a periódusban az angoltól származó szavakat a permi nyelvekben kivétel nélkül orosz kölcsönzéseknek tekinthetjük. Az angol eredetű szavak előbb adaptálódtak az oroszban, majd a növekvő orosz–permi nyelvi kontaktusoknak köszönhetően az udmurtban és a komi nyelvekben egyszerűen orosz átvételekként jelentek meg. Maguk a beszélők is orosz szavaknak tarthatták ezeket, mivel nem beszéltek sem angolul, sem más, akkoriban népszerű idegen nyelven (németül vagy franciául például).⁴

³ A Glazovon (Glazkar) áthaladó Kotlasz–Perm vonalon 1899-ben kezdődött meg a vasúti forgalom. A zürjének lakta területeken ugyanakkor csak a cári idők után jelent meg a vasút.

⁴ Történelmi és történeti-szociolingvisztikai szempontból érdekes lehetne megvizsgálni, hogy van-e írásos emléke angoloknak vagy amerikaiaknak, akik az udmurtok vagy a komik között jártak vagy éltek (hosszabb-rövidebb ideig) a 18–19. században. Ha voltak is valaha angol anyanyelvű kereskedők, mérnökök vagy nevelők (Moszkvából és Pétervárról nézve) ilyen távoli – és az akkori orosz viszonyokhoz képest elmaradott – vidékeken, ezek az anglofónok nem valószínű, hogy közvetlen (nyelvi) kapcsolatba kerülhettek a helyi, nem oroszajkú lakossággal. A környéken élő arisztokraták és gazdag családok pedig beszélhettek ugyan a 19. században növekvő népszerűségnek örvendő angol nyelven, de mindez aligha lehetett befolyással a permi nyelvekre.

2. A szovjet éra (1917–1991)

Bár az angol eredetű szavak több réteget képeztek az orosz nyelvben a Szovjetunió fennállása alatt, a permi nyelvekre vonatkoztatva ez egyetlen korszaknak tekinthető amiatt, hogy az adaptálás folyamata lassan és egységesen ment végbe bennük.

2.1. A szovjet éra első fele (az 1940-es évekig)

Az 1917-es forradalom számos politikai, társadalmi, kulturális, infrastrukturális és demográfiai változást hozott Oroszországban. 1917 és 1927 között viszonylag kevés (angol) jövevényszó érkezett az orosz nyelvbe, pl. *тансунг* < ang. *dancing* 'táncolás', *фокстром* < ang. *foxtrott* 'táncfajta', *сервис* < ang. *service* 'szerviz', viszont ennél is meghatározóbb volt az addig a széles beszélőkör számára ismeretlen, a cári időkben megjelent rétegnyelvi kifejezések elterjedése (Comrie – Stone – Polinsky 1996: 192–193). A '30-as években az erőltetett iparosítás hozott újabb brit és amerikai kölcsönzéseket az oroszba, és ebben az időszakban vált az orosz számára az angol a fő forrásnyelvvé a jövevényszavakat illetően (Promshina – Etkin 2005: 442). Az angol szavak beáramlásának legaktívabb időszaka a '20-as évek vége volt, pl. *комбайн* < ang. *combine* 'kombájn'; *джерпер* < ang. *jumper* 'pulóver'; *контейнер* < ang. *container* 'konténer'; *демнинг* < ang. *dumping* 'dömping'; *коктейл* < ang. *coctail* 'kocktél' stb. Azonban a '30-as évek közepén a szigorodó sztálini rezsim hosszabb időre megakadályozta a „külföldi szavak” átvételét, egyúttal ellenséges viszonyulást teremtve ezekkel szemben (Comrie – Stone – Polinsky 1996: 205).

A második világháború egyfajta elszigeteltséget hozott nemcsak a kisebbségi nyelvek, hanem az orosz számára is. Ebben az időszakban folytonos változás jellemezte a nyugathoz való viszonyulást és a nyugat befolyását, a jövevényszavak átvételével kapcsolatosan is. Az 1940-es évek vége felé ismét ellenszenv övezte a külföldi befolyást – ez újabb purista attitűdöt és a szókölcönzések visszaszorulását vonta magával az 1950-es években (Comrie – Stone – Polinsky 1996: 206–210).

1917 után a városiasodás és a modernizálódás hamar elérte az újonnan létrejött udmurt és komi autonóm területeket. Az élet sok szintjén hozott újításokat, új termékek és technológiák sora jelent meg a nagyvárosokból egyre jobban megközelíthetővé váló térségekben.⁵ Az anyanyelvi oktatással, szótáríró tevékenységekkel fémjelzett időszakban átvett orosz szavak számának

⁵ A vasúti forgalom a Komi ASzSzk területén 1942-ben indult meg a Velszk–Kotlasz–Pecsora vonalon; a komi-permjákok lakókörzetében a mai napig nincs vasút.

növekedésével az anglicizmusok is elkezdtek nagyobb számban bekerülni a permi nyelvekbe.

Még ekkor is korlátozott a kétnyelvű szótárak száma,⁶ és az azokban megjelenő szavak témájukat tekintve nyelvenként és terjedelmükben is eltérnek, de valamiféle tendencia mégiscsak kiolvasható belőlük. (Például a *джаз* 'dzsessz' szó hiánya azzal magyarázható, hogy e zenei műfajt a Szovjetunióban igyekeztek korlátozni, sőt egy időben be is tiltották.)⁷

Az előző korszakból (a 18–19. századtól 1917-ig) származó angol eredetű szavak a '30-as–'40-es években már megtalálhatók az udmurt és komi szótárakban, pl. *вакзал* ~ *вокзал* 'vasútállomás'; *рельса* ~ *рельсы* 'sín'. Az 1920-as, '30-as és '40-es évek újabb angol–orosz eredetű szavai gyorsabban terjedtek a permi nyelvekben, de még ebben az időszakban is megfigyelhető egyfajta „lemaradás” (késlekedés) az angol eredetű orosz szavak átvételével kapcsolatban – miközben a kor orosz beszélői számára ezek már közismert kifejezésekké váltak.⁸ Néhány példa a vizsgált új kölcsönzésekre egy régebbi udmurt helyesírási szótárból (Zsujkov 1936): *револьвер* 'revolver', *футбол* 'labdarúgás', *хулиган* 'huligán', *чек* 'csekk'. Hasonlóan az 1946-os *Русско–коми-пермяцкий словарь* permjakként kezelt szavai: *рейд* 'razzia', *туннель* 'alagút', *рекорд* 'csúcsteljesítmény', *комбайн* 'kombájn', *тендер* '(üzleti) ajánlattétel', *фильм* 'mozgóképfilm', *футбол* 'labdarúgás'.

A korszakból származó kölcsönszavakban végbement hangváltozásokra a permi nyelvekben csekély példát találunk. A komi-zürjén *кулиган* 'huligán' < or. *хулиган* < ang. *hooligan*; *кек* 'hekk' < or. *хек* < ang. *hake*; *пермер* 'farmer (ember)' < or. *фермер* < ang. *farmer* szavak nem szerepelnek a (korabeli) szótárakban,⁹ de a mai online Fu-Lab szótárban megtalálhatók. Bár egyértelmű, hogy ezek a szavak akkor kerültek be a zürjén szókészletbe (legalábbis nyelvjárási szinten már a 20. század elején), amikor az orosz *x* [x] > zürjén *κ* [k] és az orosz *ф* [f] > zürjén *n* [p] fonológiai adaptációja még aktív volt, az adaptáció idejének pontos meghatározásához szükség van további forrásokra.

⁶ A szótárak anyaga egyrészt nem tükrözi az adott nyelv összes létező lexémáját, másrészt bizonyos orosz kölcsönszavakat maguk a szótárak szerkesztői sem tekintették az udmurt vagy a komi nyelv részének.

⁷ Ld. Lücke 2007.

⁸ Figyelembe kell vennünk, hogy a megelőző korokban is számolhatunk rövidebb szóadaptációs időszakkal, ahogy az angol szavak is tömegesen és rövid időn belül áramlottak be az orosz nyelvbe, vagy akár a nemrégiben megindult tudományos vita keretén belül már jóval rövidebb idővel számolnak a honfoglalás előtti ótörök jövevényszavak magyar átvételei esetén (vö. Sándor 2021).

⁹ <https://dict.fu-lab.ru/term?tid=126640, ...=126184, ...=32758>

2.2. A szovjet éra második fele (az 1950-es évektől az 1980-as évekig)

Promshina és Etkin arról ír, hogy az 1960-as években ismét érdeklődés kezdte övezni a nyugatot, és drasztikusan változó életvitel újabb lehetőségeket kínált a szókölcsönzésre az oroszban. Az új találmányok, háztartási eszközök, kulturális elemek és divatos ruhadarabok nevei a gyorsan változó médián keresztül jutottak el a Szovjetunióba (Promshina – Etkin 2005: 442), ld. pl. *круиз* 'hajóút' (1957), *шорты* 'rövidnadrág' (1959), *бармен* 'csapos' (1960), *дизайнер* 'tervező' és *компьютер* 'számítógép' (1966), *хобби* 'hobby' (1964) stb. (Comrie – Stone – Polinsky 1996: 210). Az 1970-es évektől kb. 1985-ig ismét visszaesett a szóátvételek száma, mivel a média, politikusok és a társadalom negatívan kezdett viszonyulni az idegen szavakhoz (Comrie – Stone – Polinsky 1996: 212–213).

Az 1980-as évek második fele a korszak utolsó szakasza, amikor az angol szavak orosz adaptációja robbanásszerűen felgyorsult. A peresztrojka és a glasznoszty évei alatt a cenzúra „fölolvadása”, a tömegmédiaternyerése és a telekommunikációs eszközök mind egyre jobban hatottak a nyelvre (vö. Janurik 2007: 29, 35–37). Ez az az időszak is egyben, amikor mind a komi, mind az udmurt lexikográfia igen termékenynek bizonyult (Maticsák 2014: 88–89, 91–93), így a szótárakból is több elérhető adatunk van.

A permi nyelvek esetében a lexikográfia kiteljesedése bőséges szóanyagot szolgáltat.¹⁰ Egy 1966-os zürjén szótárban (*Русско–коми словарь*) például a *джаз* 'dzsessz', *джермер* 'pulóver', *фокстрот* 'foxtrott (tánc)', *хоккей* 'jégkorong' szavak szerepelnek, ám a *компьютер* 'számítógép' szó és más, a kortárs oroszban már meglévő kifejezések (vagy addigra 10–20 éve átvett angol szavak) teljesen hiányoznak. E szótárak általában véve az alapvető szókincsre fókuszáltak; a zürjén szóanyagban több anglicizmust találunk, mint az udmurtban, de például egy 1984-es udmurt helyesírási szótárban szerepel már a *джермер* 'pulóver' és a *кресцовод* 'keresztretjvény' szó néhány más, korábbi korszakból származó angol–orosz eredetű szóval egyetemben.

Megállapíthatjuk, hogy a Szovjetunió felbomlásáig a permi nyelvek szótáraiban ritkán fordulnak csak elő angol–orosz átvételek (kb. 10–20%-a az oroszban meglévő angol kölcsönzéseknek).

¹⁰ A komi nyelv első (és máig egyetlen) etimológiai szótára (Litkin – Guljajev 1999) nem tartalmaz egyetlen, a maga korában már előforduló angol–orosz jövevényszót sem, ami érthető a szótár rövidsége és célzottan az alapszókincsre irányuló fókusza miatt.

3. 1991-től napjainkig

A Szovjetunió felbomlását követően az angol a mai napig jelentős hatást gyakorol az orosz nyelvre anélkül, hogy az orosz anyanyelvi beszélők széles körben ismernék az angolt. Az informatikai tudomány és számítógépes technológia gyors ütemben fejlődött az 1990-es évek óta, és a tömegkommunikációs eszközök, különösen a közösségi média a mindennapok részévé vált világszerte és Oroszországban is. Az angol nyelv töretlen népszerűsége tett szert, amely több ezer új angol eredetű szókölcsonzést eredményezett az oroszban, kiemelten az orosz szlengben (vö. Janurik 2010: 46).

Az angol nyelv masszív hatása és a fonológiai realizáció nemcsak az oroszban teszi különlegessé ezeket az újabb keletű átvételeket, hanem az udmurtban (Antal M. 2020) és a komi nyelvekben (főként a zürjénben) is. A modern szótárak és online kiadványok legtöbbször már tartalmazzák azoknak az oroszban létező angol jövevényszavaknak a zömét, amelyet a korábbi korszakokban nem láthattunk. Az orosz nyelvben zajló új tendenciák szinte azonnal éreztetik hatásukat a permi nyelvekben az aktív és szilárd kétnyelvűségnek köszönhetően, vagyis a lemaradás jelentősen csökkent. Az adatok alapján még mindig nagy különbség van a zürjén és az udmurt (ill. a perm-ják) között: a komi online szótárak sokkal több angol–orosz eredetű szót tartalmaznak, mint az udmurt szótárak.

A Szovjetunió széthullása óta egyre több angolajkú fordul meg Udmurtföldön és Komiföldön, pl. az Izsevszki Állami Egyetemen. Az angolul beszélő külföldi cserediákok mellett vannak, akik az udmurt nyári egyetemen is részt vettek (amerikaiak, kanadaiak stb. és más külföldiek, akiknek nem az angol az anyanyelve). Piret Koosa ír a komiföldi falvakban működő amerikai protestáns misszionáriusokról (vö. Koosa 2009), ebben a kontaktushelyzetben legalább minimális komi nyelvismeretet feltételezhetünk az amerikaiak részéről, és viszont, valamennyi angol nyelvtudást a helyiek részéről.¹¹

1991 előtt az angol nem állt közvetlen kontaktusban a permi nyelvekkel. Jelenleg is növekszik azoknak a fiatal udmurtoknak és komiknak a száma, akik angolul tanulnak, ami közvetlen kapcsolatot jelent – miközben az orosz „akcentus” és kiejtés szintén hat az angolul tanulóakra, hiszen oroszokon keresztül tanulnak angol nyelvet. A közösségi média és a televízió ugyancsak színtere a beszélt nyelvi, nem irodalmi, alkalmi angol kölcsönzéseknek (bizonyos mértékig még mindig az oroszokon keresztül), és ezek száma szintén emelkedik.

¹¹ Ők és más misszionáriusok is komi nyelvű pasztorációt igyekeznek végezni a helyi lakosság körében, ami a helyi gyülekezeti tagok beszámolóí szerint sok ortodox komi számára is vonzó, akik szeretnék anyanyelven részt venni istentiszteleten.

A komi nyelvészek nyelvművelő tevékenységének köszönhetően a 2000-es és 2010-es években létrejött például a számítógépes szakszókincs rendszerezése. A 2013-as számítógépes terminológiaszótár a komi-zürjénben a modern szóadaptációk széles skáláját mutatja, és azt sugallja, hogy maguk a szótár szerkesztői is tudnak angolul. A szavak egy része közvetlen átvétel az angolból, vagy pedig az oroszhoz képest az eredeti angol kiejtéshez hübb alakot tükröz a helyesírás: zürj. *виджөд* (~ or. *виджет*) < ang. *widget* 'vezérlőelem' és *гаджөд* (~ or. *гаджет*) < ang. *gadget* 'kütyü',¹² ahol a zürjén *ö* grafémával jelölt vokális közelebb áll az amerikai angol [ə] hanghoz a második szótagban. Másik esetben szóképzésre és hibrid kalkra látunk példát: az angol–orosz szótóhoz zürjén képző társul (*дефрагменталом* 'дефрагментация; töredezettségmentesítés', *сканеравны* 'сканировать; szkennelni', *вебса* 'веб-; web-'). Zürjén szórend szerinti szókapcsolat: *прокси сервис* 'прокси-служба; proxy kiszolgáló' < ang. *proxy service*), illetve olyan szó, amely jelentésében eltér az orosz szóétól: *клип* 'картинка; ikon, indexkép'¹³ versus or. *клип* 'видеокалип; videóklip'. Ez utóbbi zürjén szóra az angol *clip art* 'beilleszthető kép' (oroszul *клип-арт*) hathatott, vagy annak közvetlen átvétele lehet.

A kortárs udmurt kultúrában növekvő tendenciát mutat az angol eredetű szavak használata. Ezek népszerűsége a nyelvi divathoz köthető, amely humoros ortográfiai megoldásokban, hibrid kalkok felbukkanásában és közvetlenül az angolból származónak tűnő kölcsönzésekben mutatkozik meg: *джаз* 'jazz', *кура-оке-рум* 'karaokeszoba' (a *кура* szó jelentése 'hang'), *комедухорроп* 'horror-vígjáték' és *сэм* 'szett' (Antal M. 2020: 18–20). Ezek az alakok természetesen nem fordulnak elő a hivatalos, standard udmurtban, de amint népszerűvé válnak, megváltozhat a helyzetük.

Összegzés

Az angol eredetű orosz jövevényszavak egy hangtanilag és jelentésstanilag is jól megkülönböztethető csoportját képezik az udmurt, permják és zürjén szókincsnek. Megállapíthatjuk, hogy ezek a jövevények a kezdetektől az orosz nyelven keresztül kerültek át a permi nyelvekbe, némileg később, mint ahogy azok az oroszba kerültek az angolból. Azonban a 20. század második felétől

¹² Az egyik oka a könnyebb adaptációnak mind a zürjénben, mind a permjákban, hogy az angol *g* és *j* grafémák hangértéke átírva (az oroszban is) megközelítőleg egyezik a *дж* grafémával jelölt hanggal.

¹³ A 'картинка' jelentés meglehet az orosz beszélt nyelvben is; azonban az orosz *клип* szónak nem ez az elsődleges jelentése.

kezdve és különösen a 21. század elejére az átvételek az oroszal együtt szinkron időben kerülnek be a permi nyelvekbe is. Miközben angol nyelvtudás nem szükséges az angol–orosz eredetű szavak átvételéhez, addig főként az angolul is tudó fiatalok nyelvében lehetségessé válik közvetlenül az angolból a szókölcönzés a permi nyelvekben. Minél több beszélője lesz az angol nyelvnek az udmurtok és a komik körében, annál több példát láthatunk a jövőben az angol kölcsönzésekre, azonban néhány humoros jellegű vagy alkalmi kölcsönzésen túl ezek – egyelőre – kevésbé tűnnek a szókinccs állandó részének.

Szótárak és a szavak forrásai

- Савваитов, П.: Зырянско–русский и русско–зырянский словарь. Санкт-Петербург, 1850.
- Munkácsi Bernát: A votják nyelv szótára. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1896. [Reprint: Pécs, 1990.]
- Лыткин, Г. С.: Русско–зырянский словарь. Издательство Академии Наук, Ленинград, 1931. [Litkin 1907-es kézírata alapján összeállította: Н. П. Попова.]
- Борисов, Т. К.: Удмурт кыллюкам – Тольковый удмуртско–русский словарь. Удмуртское государственное издательство, Ижевск, 1932. [2., változatlan kiadás: 1991.]
- Жуйков, П. С.: Практический удмуртско–русский словарь. Удкнига, Ижевск, 1930.
- Жуйков, П. С.: Удмурт орфографической словарь. УДГИЗ, Ижевск, 1936.
- Кузнецова, П. С. – Спорова, А. М.: Русско–коми-пермяцкий словарь. Коми-пермяцкое государственное издательство, Кудымкар, 1946.
- Тимушев, Д. А. – Жилина, Т. И. – Колегова, Н. А. – Сельков, Н. Н.: Русско–коми словарь. Коми книжное издательство, Сыктывкар, 1966.
- Вахрушев, В. М.: Удмурт орфографической словарь. «Удмуртия» издательство, Ижевск, 1984.
- Kozmács István: Udmurt–magyar szótár. Savaria University Press, Szombathely, 2002.
- Kuznetsov, Nikolay: Komi–magyar szótár. Savaria University Press, Szombathely, 2003.
- Базовая терминология для коми локализации компьютерных программ. Словарь. Creative Commons 3.0. ГАОУ ВПО КРАГСИУ, Сыктывкар, 2013.
- Петрова, А. В. – Тимерханова, Н. Н.: Удмурт–мадяр–зуч вераськон кылбугор. Udmurt–magyar–orosz társalgási szótár. Удмуртско–венгерско–русский разговорник. Bifálva – Ижкар, 2014.

Irodalom

- ANTAL M., GERGELY 2020: Фонетическая реализация заимствований английского происхождения в удмуртском языке. Пермистика 18. Диалекты и история пермских языков во взаимодействии с другими языками 1. Издательский центр «Удмуртский университет», Институт компьютерных исследований, Ижевск. 7–21.

- ANTAL M., GERGELY 2022: История и периодизация англо–русских заимствований в пермских языках. In: Кондратьева, Н. В. – Самарова, М. А. (ред.), Актуальные проблемы удмуртоведения в контексте компаративистики, контактологии и типологии языков, литератур и фольклора: сборник статей. Издательский центр «Удмуртский университет». 43–56.
- BENSON, MORTON 1959: English loanwords in Russian. *The Slavic and East European Journal* 3: 248–267.
- COMRIE, BERNARD – STONE, GERALD – POLINSKY, MARIA 1996: *The Russian language in the twentieth century*. Clarendon Press, Oxford – New York.
- CSERNIH, P. JA. [Черных, П. Я.] 1999: Историко-этимологический словарь современного русского языка 1–2. Русский язык, Москва.
- CSÚCS SÁNDOR 1970: A votják nyelv orosz jövevényszavai I. *Nyelvtudományi Közlemények* 72: 323–362.
- CSÚCS SÁNDOR 1972: A votják nyelv orosz jövevényszavai II. *Nyelvtudományi Közlemények* 74: 27–47.
- CSÚCS SÁNDOR 1990: *Chrestomathia Votiacica*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- CSÚCS SÁNDOR 2002: Orosz jövevényszavak a mai udmurtban. *Пермистика* 9. Вопросы пермской и финно-угорской филологии. УдГУ, *Izsevszk*. 454–463.
- HORVÁTH LAURA 2014: ”Зучодем. И мар?” Attitűdök és határozói igeneves szerkezetek udmurt blogokban. Konferenciaelőadás, elhangzott: Budapest Uralic Workshop 7 – The Multilingual Speaker. Budapest, 2014. február 3–5.
- JANURIK SZABOLCS 2007: Az angol szókészleti elemek kölcsönzéseinek kérdései a mai orosz nyelvben. Az 1980-as évektől napjainkig. PhD-értekezés, SzTE, Szeged.
- JANURIK SZABOLCS 2010: The integration of English loanwords in Russian: An overview of recent borrowings. *Studia Slavica Hungarica* 55/1: 45–65.
- JANURIK SZABOLCS 2019: Проблемы освоения английских заимствований в русском языке XIX века (на основе газетных материалов). *Славянская историческая лексикология и лексикография* 2: 275–283.
- КЕЛМАКОВ, В. К. [Кельмаков, В. К.] 2003: Диалектная и историческая фонетика удмуртского языка. Часть 1. УдГУ, Ижевск.
- KOOSA, PIRET 2009: Sur une communauté protestante dans un village komi. In: Toulouze, Eva – Cagnoli, Sébastien (éd.), *Les Komis. Questions d’histoire et de culture*. Bibliothèque finno-ougrienne 18. Adéfo – L’Harmattan, Paris. 171–183.
- LANSTYÁK ISTVÁN 2006: Nyelvből nyelvbe. Tanulmányok a szókölcsönzésről, kódváltásról és fordításról. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony.
- LITKIN, V. I. – GULJAJEV, JE. SZ. [Лыткин, В. И. – Гуляев, Е. С.] 1999: Краткий этимологический словарь коми языка. Коми книжное издательство, Сыктывкар. [1. kiadás: 1970, Наука, Москва.]
- LÜCKE, MARTIN 2007: Vilified, venerated, forbidden: jazz in the stalinist era. *Music & politics*. Vol. 1, Issue 2. <https://quod.lib.umich.edu/m/mp/9460447.0001.201/--vilified-venerated-forbidden-jazz-in-the-stalinist-era?rgn=main;view=fulltext>

- MATICSÁK SÁNDOR 2014: Az oroszországi finnugor nyelvek kétnyelvű szótárai. In: Maticsák Sándor (szerk.) – Tóth Anikó Nikolett – Laihonen, Petteri, Rokon nyelveink szótárai. Fejezetek a finnugor lexikográfia történetéből. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- PISCHLÖGER, CHRISTIAN 2014: Udmurtness in Web 2.0: Urban Udmurts resisting language shift. *Finnisch-Ugrische Mitteilungen* 38: 143–162.
- PROMSHINA, ZOYA G. – ETTKIN, BRIAN P. 2005: English–Russian language contacts. *World Englishes* 24/4: 439–444.
- RÉDEI KÁROLY 1978: *Chrestomathia Syrjaenica*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- SÁNDOR KLÁRA 2021: A török–magyar nyelvi kapcsolatok újraértelmezésének lehetőségei. In: Klima László – Türk Attila (szerk.), *Párhuzamos történetek. Interdiszciplináris őstörténeti konferencia a PPKE Régészettudományi Intézetének szervezésében. PPKE BTK Régészettudományi Intézet – Martin Opitz Kiadó – Bölcsészettudományi Kutatóközpont Magyar Őstörténeti Kutatócsoport*, Budapest. 77–101.
- TARAKANOV, I. V. – KONDRATYJEVA, N. V. [Тараканов, И. В. – Кондратьева, Н. В.] 2019: *Удмурт кылэн исторической лексикологиезъя ужпумьёс: монография. Издательский центр «Удмуртский университет», Ижевск.*
- ZELENYINA, T. I. [Зеленина, Т. И.] 2014: *Французские слова в удмуртском языке (опосредованные заимствования). Многоязычие в образовательном пространстве* 5: 339–346.

*

History and periodization of Anglo-Russian loanwords in the Permic languages

Loanwords of English origin (direct loans from English and borrowings via Russian) form a distinctive layer of the vocabulary of the Permic languages, thus called Anglo-Russian loanwords. The history of these words in the Udmurt, Komi-Zyrian and Komi-Permyak languages can be traced back to the late 19th century. Based on printed and online dictionaries, we can conclude that the Anglo-Russian loanwords entered the Permic languages at three different stages: 1. secondary borrowings until 1917; 2. borrowings in the Soviet era; 3. recent borrowings since 1991. The early borrowings can be considered Russian loans, especially in the second half of the 20th century. Most recently, we can see the number of lexemes increasing as since the fall of the Soviet Union, more and more young Udmurt and Komi speakers have been learning English. This can result in a – still few and occasional – direct borrowings.

Keywords: Anglo-Russian loanwords, Permic languages, direct borrowings

GERGELY M. ANTAL